

De Mondiale **VOETAFDRIJK** en acht Nederlandse gemeenten

Landelijk proefproject 1999 - 2001

Bergen op Zoom

's-Hertogenbosch

Den Haag

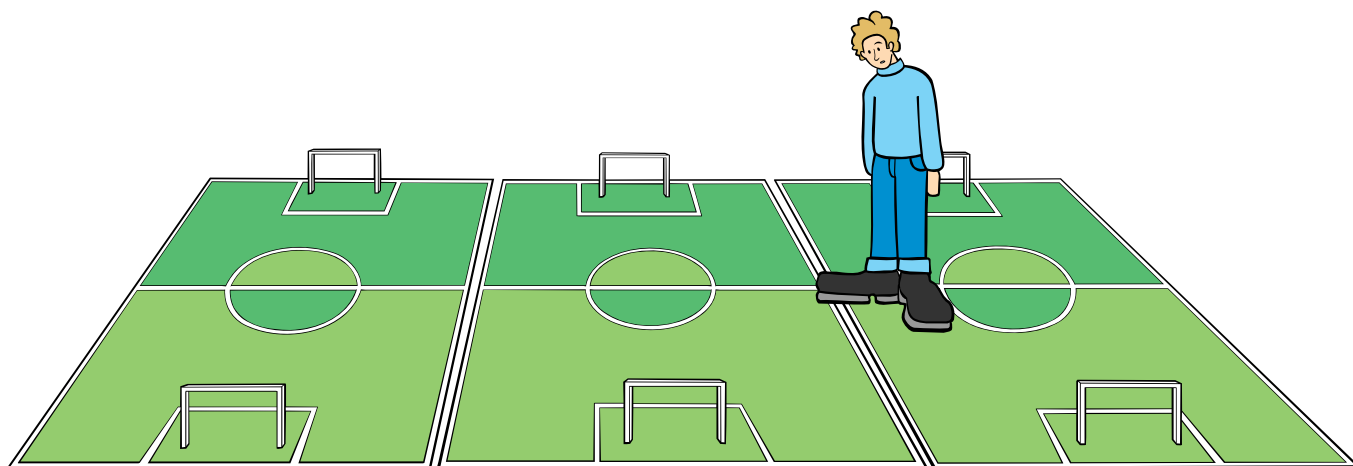
Leidschendam

Nieuwegein

Pijnacker

Wymbriseradiel

Zoetermeer

VERSLAG VAN FASE III IN 2001

Iedereen heeft recht op drie voetbalvelden

Als alle bruikbare ruimte op aarde verdeeld wordt over alle mensen en we geven de natuur voldoende ruimte om te overleven, dan heeft elke bewoner gemiddeld recht op 1,7 hectare (17.000 m²); ongeveer drie voetbalvelden. Dit heet het Eerlijk Aarde-aandeel.

Dit proefproject kreeg financiële steun van:

Ministerie van VROM

NCDO-Duurzame Wereld

De provincie Noord-Brabant

De provincie Zuid-Holland

De betrokken gemeenten:

Bergen op Zoom

's-Hertogenbosch

Den Haag

Leidschendam

Nieuwegein

Pijnacker

Wymbriseradiel

Zoetermeer

Project-uitvoerders:

Rekenmethode: Van Hall Instituut
Communicatie: Stichting Boog
Project-management: De Kleine Aarde

Hugo Schönbeck
Peter Creemers
Jan Juffermans

Vormgeving brochure: Quadro Vormgevers, Oss

Inhoud

1. Inleiding	2
2. Het proefproject 1999-2001 in grote lijnen	3
3. Werken met de Mondiale Voetafdruk	4
4. Communicatie en de materialen	5
5. Enquêtes, duurzaamheidstoets, extern integratie	9
6. Ontwikkelingen met de voetafdruk	11
7. Conclusies en vervolg	14
8. Literatuur en communicatiematerialen	17

Bijlagen

- Bijlage 1: Evaluatieformulier*
- Bijlage 2: Overzicht geregistreerde voetafdrukken*
- Bijlage 3: Statistieken www.voetenbank.nl*
- Bijlage 4: Persbericht 'Naar een grenzeloos duurzame gemeente'*
- Bijlage 5: Gemeentepagina (verkleind) uit Bergen op Zoom*
- Bijlage 6: Uit themanieuwsbrief van 's-Hertogenbosch*
- Bijlage 7: Krantenknipsel uit Nieuwegein*
- Bijlage 8: Krantenknipsel uit Pijnacker*
- Bijlage 9: Samenvatting campagneplan Wymbritseradiel*
- Bijlage 10: Gemiddelde voetafdrukken van 10 gemeenten*
- Bijlage 11: Samenvatting Noors onderzoek duurzaamheidsindicatoren*

1

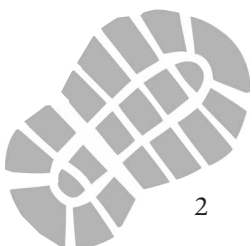
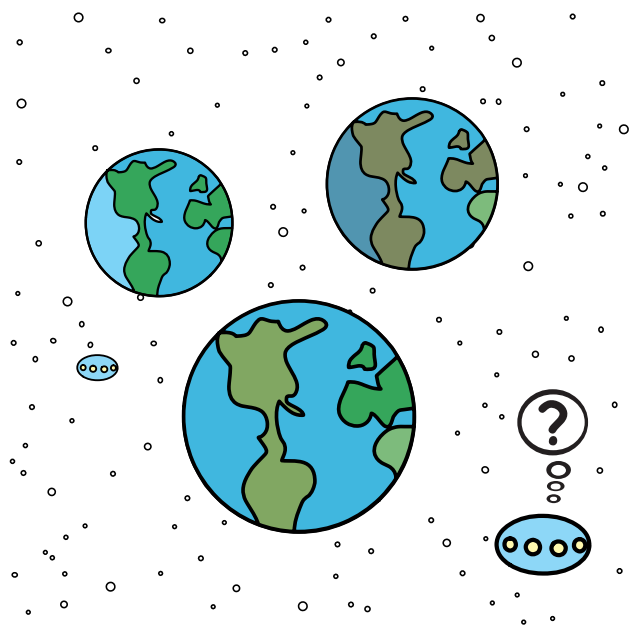
Inleiding

Dit verslag kijkt terug op de derde fase van het proefproject, waarin vooral de communicatie over de Mondiale Voetafdruk centraal stond. In zes van de acht gemeenten werd een campagne gehouden met de diverse materialen die in fase II gezamenlijk werden ontwikkeld. De evaluatie is uitgevoerd aan de hand van een gestructureerde vragenlijst (zie bijlage 1) en een afsluitende bijeenkomst in december 2001.

Hoewel de gemeenten Den Haag en Zoetermeer (nog) geen communicatieproject met de Voetafdruk ontwikkelden, is de vragenlijst ook aan hen voorgelegd vanwege enkele vragen die wel op hun rol bij het project betrekking hebben. Hun reacties zijn bij de betreffende punten verwerkt.

Behalve natuurlijk voor alle direct betrokkenen, zijn de ervaringen en gegevens in dit verslag vooral interessant voor andere gemeenten en organisaties die met de Mondiale Voetafdruk willen gaan werken, maar uiteraard ook voor het Ministerie van VROM, de NCDO en de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland, die het proefproject mede mogelijk hebben gemaakt. Daarvoor willen we hen op deze plaats nog eens extra bedanken. Want het proefproject heeft heel wat in beweging gebracht, van discussies op scholen en in menig huisgezin tot op Europees niveau toe.

Jan Juffermans, coördinator van het proefproject.

2

Het proefproject 1999–2001 in grote lijnen

In 1998 besloten het Bureau Milieu en Samenleving (Haarlem), de Stichting Boog (Den Haag) en De Kleine Aarde (Boxtel) het proefproject met de voetafdruk op te zetten. Voor de berekeningen van de voetafdrukken werd vervolgens het Van Hall Instituut (Leeuwarden) bij het project betrokken. Het bleek niet moeilijk acht gemeenten te vinden die aan het proefproject wilden meedoen; er waren zelfs meer gegadigden. Het project kreeg financiële ondersteuning van het Ministerie van VROM, NCDO Duurzame Wereld, de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland en ook van de betrokken gemeenten.

2.1 Fase I

In 1999 ging het proefproject van start. Het meten van de gemiddelde Voetafdruk van de inwoners van de acht deelnemende gemeenten was het belangrijkste in fase I. Daarvan is een uitgebreid verslag gemaakt, dat in januari 2000 werd gepresenteerd: De Ecologische Voetafdruk van acht Nederlandse gemeenten; verslag fase I, Boxtel, 2000.

campagne, maar wilden wel graag bij de ontwikkelingen betrokken blijven. Want naast de campagnes liepen ook nog de deelprojecten 'Externe integratie', enquêtes in twee gemeenten en de 'Duurzaamheidstoets'. Ook daarover staan in dit verslag de laatste ontwikkelingen.

2.2 Fase II

In fase II (2000) stond de ontwikkeling van de communicatiematerialen centraal. In de herfst van 2000 gingen de eerste activiteiten ermee van start, maar het zwaartepunt van de campagnes met de Mondiale Voetafdruk, zoals het model in de communicatie nu genoemd wordt, kwam in het jaar 2001 te liggen. Van de tweede fase verscheen het verslag De Mondiale Voetafdruk en acht Nederlandse gemeenten; verslag fase II in 2000, Boxtel, 2001.

2.3 Fase III

Omdat de uitvoeringsfase grotendeels in 2001 kwam te liggen, is op uitdrukkelijk verzoek van de betreffende gemeenten een extra fase III aan het project gekoppeld. De activiteiten uit die fase worden in dit verslag geëvalueerd. In zes gemeenten werd een communicatie-campagne gehouden: Bergen op Zoom, 's-Hertogenbosch, Leidschendam, Nieuwegein, Pijnacker en Wymbritseradiel. Den Haag en Zoetermeer (vanwege tijdgebrek) zagen vooralsnog af van een

3

Werken met de Mondiale Voetafdruk

Deze evaluatie kijkt ook even terug op het hele project, hoewel de nadruk ligt op de campagnes in de gemeenten met de diverse communicatiematerialen en een drietal deel-projecten. De gemeenten zijn drie jaar actief geweest met het model en we vroegen hen of het de moeite waard was. Daarbij kwam naar voren dat het project tevens een aantal onverwachte contacten heeft opgeleverd.

3.1 Algemeen

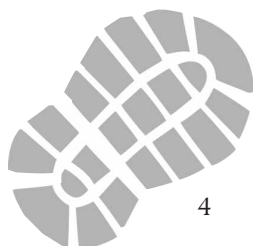
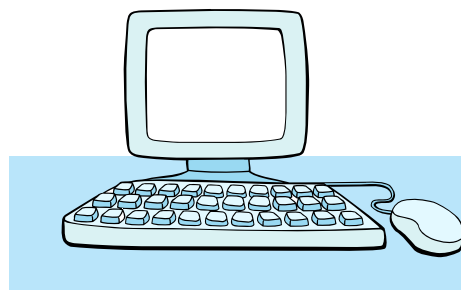
De ervaringen met het werken met de Mondiale Voetafdruk zijn in het algemeen heel positief. Het model wordt als vernieuwend en leerzaam ervaren.

Duurzaamheid wordt er concreter mee gemaakt en zo kan ook de veel besproken 'mondiale dimensie' van het lokale beleid vorm gegeven worden. Ook de combinatie van werken met een internetsite, de tentoonstelling, de persberichten en dergelijke was voor velen nieuw. Duurzame leefstijlen is met de Voetafdruk als thema op de lokale agenda gekomen. Hoewel nog niet gemeten kon worden in hoeverre de Voetafdruk bij de inwoners van de gemeenten bekend is geworden, vonden de betrokken coördinatoren bij de gemeenten het project zeker de moeite en de investeringen waard. Het project heeft bovendien tot nieuwe contacten en samenwerking geleid die ook in andere gevallen nuttig kunnen zijn.

3.2 Nieuwe betrokken partijen

Alle gemeenten geven aan dat er diverse organisaties en afdelingen bij het project betrokken zijn geraakt, waardoor het draagvlak voor het werken met en de bekendheid van de Mondiale Voetafdruk flink is gegroeid. Hier volgt een opsomming van de diverse betrokken partijen in alleen de gemeente Bergen op Zoom: de gemeenteraad, de Commissie Milieu, de ambtelijke sectoren Milieu, Stadsontwikkeling, Ruimtelijke Ordening en Beheer, Maatschappelijke

Dienstverlening, de Openbare Bibliotheken, de afdeling Statistiek en de afdeling Voorlichting/Communicatie van de gemeente, het voortgezet onderwijs, wijkcentra, Scouting club, het Ecoteam-programma, natuur- en milieu-organisaties en de Rabo-bank. Andere gemeenten noemen nog ter aanvulling: de Lokale Agenda 21, het COS, Essent, de Brabantse Milieufederatie, Natuurmuseum Tilburg, de Biologische markt en het Steunpunt NME. In Wymbritseradiel werden bovendien alle afdelingen van de gemeente bij het proces betrokken door de proef met de Duurzaamheidstoets (zie 5.2).

4

Communicatie en de materialen

Voor de communicatie werden gedurende fase II in 2000 gezamenlijk diverse materialen ontwikkeld, waarmee elke gemeente haar eigen communicatieplan kon schrijven. De diverse materialen zijn beschreven in het verslag van fase II. Hier kijken we hoe die materialen ingezet werden en of er goed mee gewerkt kon worden. Dankzij de ontwikkelde voetenbank-site en onverwachte sponsoring konden ook enige cijfers over het verloop van de campagnes verzameld worden. Bovendien kregen de gemeenten de vraag voorgelegd of ze andere gemeenten zouden aanraden ook met de Mondiale Voetafdruk aan de slag te gaan.

4.1 Bereikte mensen

Hoeveel mensen zijn er volgens u bereikt met de diverse vormen van communicatie met de voetafdrukmaterialen? Deze vraag kon door de gemeenten alleen ruwweg beantwoord worden. De schattingen lopen aardig uiteen, van 23.000 huishoudens tot 3.600 mensen. Via publicaties in kranten werden in principe alle huishoudens bereikt. In Pijnacker werd de speciale folder huis-aan-huis bezorgd. 's-Hertogenbosch en Nieuwegein hebben zich niet aan een schatting gewaagd. 's-Hertogenbosch zou echter wel eens het hoogste kunnen scoren omdat daar het grootste aantal perspublicaties is verschenen (10) en er vier keer een speciale nieuwsbrief werd uitgebracht. Het bezoek aan de voetenbank-site bevestigt dat beeld; zie 4.8.

Radio-uitzending levert sponsor op

Toen in Nieuwegein de campagne met de Mondiale Voetafdruk eind 2000 van start ging, besteedde de regionale omroep daar ook aandacht aan. Dat hoorde Maarten Dullaert van het bedrijf Cope uit Leiden, onderweg in zijn auto. De Mondiale Voetafdruk sprak hem direct aan en hij zocht contact met de gemeente Nieuwegein. Daar kwam de sponsoring door Cope van het project uit voort. Ze zorgden voor het digitaal invulbaar maken van de Quick Scan via de campagne-site www.voetenbank.nl. De berekeningen van de Quick Scans kunnen nu ook direct op de voetenbank geregistreerd worden, inclusief de antwoorden op de vragen (zie 4.8).

4.2 Twaalf artikelen

De twaalf standaard-artikelen, die telkens een bepaald thema zoals voeding, verwarming of vakantie met de Voetafdruk verbinden, werden redelijk goed gebruikt. Men kon de artikelen naar eigen behoefte aanpassen en/of actualiseren. De theorie werd steeds gekoppeld aan drie concrete tips om de Voetafdruk mee te verkleinen. Leidschendam gebruikte alle 12 artikelen. Nieuwegein tot nu toe 6 artikelen; Pijnacker 5, 's-Hertogenbosch en Wymbritseradiel beide 4. In Bergen op Zoom zijn ze nog niet ingezet. Pijnacker geeft uitdrukkelijk aan, ook de rest van de artikelen nog te gaan publiceren.

4.3 Persberichten en uitzendingen

Naast de standaard-artikelen werden ook twee concept-persberichten beschikbaar gesteld. Die werden in alle gemeenten goed benut. Bovendien maakten enkele gemeenten nog meer eigen persberichten. Het resultaat telt, dus vroegen we hoeveel artikelen er totaal in de regio werden geplaatst. 's-Hertogenbosch spant de kroon met 10 artikelen. Nieuwegein 4 artikelen en ook een uitzending via de regionale omroep. Wymbritseradiel 3 artikelen; Bergen op Zoom 2 artikelen, Leidschendam 2 en Pijnacker meldt 4 publicaties van de gemeente zelf, waarin aandacht werd besteed aan de Mondiale Voetafdruk.

4.4 Tentoonstelling

De meeste gemeenten hebben een eigen tentoonstelling over de Mondiale Voetafdruk aangeschaft; 's-Hertogenbosch zelfs twee. De tentoonstelling is in Nieuwegein het meest intensief gebruikt; in totaal 30 weken op diverse locaties, zoals het ziekenhuis, de schouwburg, de bioscoop, twee banken en de bibliotheek. In 's-Hertogenbosch is de tentoonstelling van mei tot oktober te zien geweest in de Stadsbibliotheek en een paar wisselende locaties, totaal gedurende 22 weken. De andere gemeenten: Pijnacker 9 weken; Wymbriseradiel 4 weken; Leidschendam 1 dag. Bergen op Zoom deed het zonder tentoonstelling.

4.5 Meest effectieve materialen

We vroegen de gemeenten welke campagnematerialen, die in het kader van het project ontwikkeld werden, voor hen het meest effectief waren. Daarbij werd door de zes campagne-gemeenten de Quick Scan 5 x genoemd, de folder 4 x, de tentoonstelling 4 x, de standaard-artikelen 3 x, de poster 1 x en ook de voetenbank-site 1 x.

4.6 Minst gebruikte materialen

Van de gemaakte campagnematerialen werden de diskettes met de lange vragenlijst in 's-Hertogenbosch nauwelijks gebruikt. Ook het lesmateriaal voor HA-

VO/VWO 1 werd niet in alle gemeenten benut, om uiteenlopende redenen. Genoemd werd wel dat het veel tijd kost om een school zover te krijgen het materiaal te gebruiken. In Leidschendam werden lang niet alle posters gebruikt. Pijnacker maakte geen gebruik van de standaard-persberichten, omdat daar de campagne met de Voetafdruk steeds een onderdeel was van andere activiteiten.

4.7 Berekende voetafdrukken

De gemeenten hebben zelf nauwelijks kunnen bijhouden hoeveel berekeningen van de Mondiale Voetafdruk er zijn gemaakt. Er werden via diverse kanalen quick scans en diskettes uitgedeeld en ze lagen ook meestal bij de tentoonstelling, maar er is geen zicht op het aantal berekende voetafdrukken. Enkele schattingen van gemeenten zijn: Nieuwegein 550, Pijnacker 300; harde getallen kwamen uit Bergen op Zoom: 350 en Leidschendam: 100. In de meeste gevallen hebben mensen de quick scan meegenomen en mogelijk thuis ingevuld. In een paar gevallen konden mensen de berekening ook op de computer doen tijdens een manifestatie of bij de tentoonstelling.

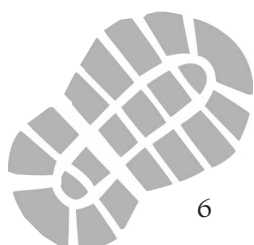
4.8 De Voetenbank-site

In publicaties werd voor de berekening van de voetafdruk vaak verwezen naar de landelijke internetsite (www.voetenbank.nl). Op deze site werd begin 2001, dank zij sponsoring van het bedrijf Cope uit Leiden, de Quick Scan digitaal invulbaar gemaakt en een verzamelstelsel opgezet voor de berekende voetafdrukken. Via de voetenbank-site kon zo een overzicht verkregen worden van diverse berekende voetafdrukken; de digitale Quick Scans, de grote scan van het Van Hall Instituut en ook een aantal Quick Scans op papier, die later op de voetenbank gezet zijn. Ze werden op postcode verzameld, zodat er per gemeente een optelling gemaakt kon worden. De resultaten ziet u in het kader op deze pagina.

Het gaat hier dus alleen om de bereke-

Ingevulde Quick Scans per gemeente, verzameld op de Voetenbank

Gemeente:	Aantal voetafdrukken:	Gemiddelde voetafdruk:
Bergen op Zoom	18	5,09 ha
's-Hertogenbosch	152	4,63 ha
Leidschendam	30	4,55 ha
Nieuwegein	61	4,63 ha
Pijnacker	3	4,17 ha
Wymbriseradiel	23	4,67 ha

ningen die op de voetenbank gezet zijn. Doordat de voetafdruk-site ook buiten de zes campagnegemeenten bekendheid heeft gekregen, zijn in dezelfde periode ook berekeningen geregistreerd van in totaal 1.501 personen uit andere Nederlandse gemeenten. Opmerkelijk is dat er 107 metingen uit Amsterdam zijn binnengekomen, met een gemiddelde voetafdruk van 4,53 hectare. Rotterdam scoort 49 voetafdrukken met een gemiddelde van 4,78 hectare. Interessant detail is ook dat het gemiddelde van alle op de site verzamelde voetafdrukken, 1.942 in totaal, uitkomt op 4,6 hectare. Dat komt goed overeen met de gemiddelde voetafdruk van de Nederlander, namelijk 4,7 hectare. Het schema van de verzamelde metingen van de Voetafdruk is opgenomen als bijlage 2 in dit verslag. Dat Bergen op Zoom, Leidschendam en Pijnacker in dit schema relatief zo laag scoren komt omdat bij hen de activiteiten voor een groot deel al werden uitgevoerd voordat de Quick Scan via de site digitaal kon worden ingevuld; zij hebben daar dus vooral met de Quick Scan op papier gewerkt.

4.9 Bezoek aan de Voetenbank

Naast de berekeningsmogelijkheden geeft de voetenbank-site algemene informatie over het model van de Mondiale Voetafdruk, over de diverse materialen en publicaties, tips voor verkleining van de voetafdruk en sinds enige maanden ook regelmatig nieuws. Daarvoor is de rubriek 'Nieuws...op de voet gevolgd' gestart. Het bezoek aan de site lijkt daardoor aangemoedigd te worden, want zowel het aantal bezoeken als de intensiteit van de bezoeken, berekend naar het aantal bekeken pagina's, neemt toe. Het aantal bezoeken aan de site kwam half januari 2002 uit op 16.200, gerekend vanaf februari 2001 (zie bijlage 3). De bijlage geeft inzicht in het verloop van het aantal bezoeken per maand en de aantallen bestanden die geraadpleegd werden.

4.10 Lespakket

Zoals al bleek bij de evaluatie van de materialen in het algemeen, werd het

ontwikkelde lesmateriaal voor HAVO/VWO 1 in de betrokken gemeenten nog weinig gebruikt. Een positieve uitzondering is Bergen op Zoom, waar het materiaal op drie middelbare scholen met goed resultaat werd ingezet. Van Den Haag is bekend dat het College De Populier de materialen heeft aangevraagd. In Nieuwegein werkte het Oosterlicht College mee aan de ontwikkeling van het lespakket in 2000. Opgemerkt moet worden dat het lesmateriaal door een gunstige samenloop van omstandigheden in dezelfde periode als het proefproject kon worden gemaakt, maar het was aanvankelijk geen onderdeel van het project. De acht gemeenten kregen het als een extra mogelijkheid aangeboden. Buiten de betrokken gemeenten hebben intussen ongeveer 15 opleidingen en instellingen het lespakket aangeschaft.

4.11 Vormgeving

Over de vormgeving van de campagne-materialen is er bij de gemeenten algemeen grote tevredenheid. Hoewel halverwege de campagne een wisseling van vormgever plaats vond, is het toch gelukt de eenheid in de vormgeving goed vast te houden. Alleen over de tentoonstelling werd een keer de opmerking gemaakt dat er wat te veel tekst op de panelen staat.

4.12 Onverwachte effecten

De campagnes hebben hier en daar voor onverwachte effecten gezorgd. Zo meldt Nieuwegein dat de tentoonstelling bij diverse bedrijven en organisaties (zie 4.4) welkom was en daar ook een periode gestaan heeft; dat heeft tevens goede contacten opgeleverd. In Wymbritseradiel bleek de Mondiale Voetafdruk een goede impuls te geven aan het ecoteam-programma. En in Pijnacker heeft de campagne geleid tot de constatering dat voedsel zo'n grote invloed heeft op onze Mondiale Voetafdruk, dat een verbreding van de milieuvorlichting overwogen moet worden.

4.13 Advies nieuwe gemeenten

Op de vraag of men met de opgedane

ervaringen andere gemeenten zou aanraden ook met de Mondiale Voetafdruk aan de slag te gaan, reageren vier van de zes gemeenten zonder meer positief. Twee gemeenten konden deze vraag moeilijk beantwoorden omdat men in beide gevallen niet zelf het hele project heeft meegemaakt. Daar hoort namelijk ook de fase bij van het berekenen van de gemeentelijke voetafdruk. Als positieve punten van de Mondiale Voetafdruk werden genoemd:

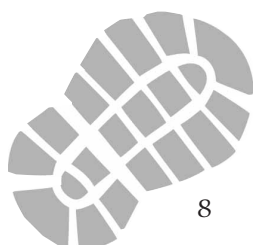
1. communicatief sterk;
2. brengt bewustwordingsprocessen op gang, schudt mensen wakker;
3. geeft vorm aan de mondiale dimensie van het lokale beleid;
4. werkt goed als overkoepelend instrument, want er kunnen veel thema's en andere campagnes mee verbonden worden;
5. de artikelenreeks is 'eindeloos' voort te zetten;
6. ook intern te gebruiken (zie nieuwe publicatie voor externe integratie).

Vanuit de opgedane ervaringen met de campagnes in de zes gemeenten worden aan nieuwe gemeenten de volgende punten als advies gegeven:

1. maak een campagneplan;
2. formeer een campagne team;
3. realiseer je dat er vrij veel tijd gaat zitten in praktische zaken, zoals de tentoonstelling (gaan) inrichten en weer ophalen;
4. als er intern niet voldoende tijd beschikbaar is, overweeg dan uitbesteding, zoals door de gemeente 's-Hertogenbosch met succes is gedaan;
5. zorg voor terugkoppeling (intern en extern) van de resultaten;
6. zorg voor de registratie van de gemeenten voetafdrukken.

4.14 De begeleiding

De campagnes werden in 2000 voorbereid en vooral in 2001 uitgevoerd. Daarbij werd begeleiding op afstand gegeven. In het algemeen wordt die begeleiding als positief gewaardeerd. Alleen op het gebied van de communicatie hadden Bergen op Zoom en Leidschendam wat meer begeleiding verwacht. Nieuwegein constateert dat achteraf gezien aan de structurering van de communicatie (via een uitgewerkt campagneplan) meer tijd en aandacht besteed had moeten worden.

5

Enquêtes, duurzaamheidstoets, externe integratie

Naast de belangrijke activiteiten met de campagnematerialen in de zes gemeenten, werden binnen het proefproject nog enkele deelprojecten uitgevoerd. Op de eerste plaats was dat de proef in twee gemeenten om via een enquête met dezelfde vragenlijst de gegevens te verzamelen voor de berekening van de Voetafdruk. De resultaten zijn in een apart verslag van het Van Hall Instituut gepubliceerd. Daarnaast werd een proef gedaan met een Duurzaamheidstoets in de gemeente Wymbritseradiel. Bovendien is gekeken in hoeverre de Mondiale Voetafdruk gebruikt kan worden als beleidsinstrument voor externe integratie van duurzame ontwikkeling.

5.1 Enquêtes

Over de gehouden aanvullende enquêtes in Bergen op Zoom en Nieuwegein in 2000 is in het verslag van dat jaar al gerapporteerd en er verscheen een rapport van het Van Hall Instituut. De vraag is of die enquêtes ook voor de andere gemeenten interessante nieuwe gegevens hebben opgeleverd. De twee betrokken gemeenten antwoorden zelf zondermeer met ja, hoewel het proces niet al te makkelijk was. Bergen op Zoom denkt dat deze aanvullende methode vooral interessant wordt bij herhaling na een paar jaar, want zo kun je de ontwikkelingen meten. Twee andere gemeenten zijn het daarmee eens. 's-Hertogenbosch en Leidschendam zeggen in dit geval nee, met de kanttekening dat nog niet kon worden nagegaan of die aanpak wenselijk is en de extra communicatieve waarde gering is. Daar stelt Pijnacker tegenover dat een nauwkeuriger meting van de voetafdruk de communicatieve waarde ervan verhoogt.

5.2 Duurzaamheidstoets

De Duurzaamheidstoets, die werd opgenomen in het projectverslag over fase II in 2000, is ontwikkeld in samenwerking met de gemeentelijke afdelingen van de gemeente Wymbritseradiel en is in 2001 uitgetoetst. De evaluatie daarvan is uitgevoerd door het Van Hall Instituut. Daaruit blijkt dat het gebruik in de praktijk nog tegenvalt. De vragenlijst werd te lang gevonden, vooral omdat er

veel kleine adviezen naar B. & W. gaan. Dus zal er een afbakening gemaakt moeten worden in welke gevallen er van de toets gebruik gemaakt wordt. Of er zou voor die adviezen ook met een korte lijst gewerkt kunnen worden. Onderkend wordt dat een dergelijke toets geschikt is om mensen bewust te maken van de integrale aanpak die nodig is voor duurzame ontwikkeling. Het beste zou zijn dat elke gemeente een eigen lijst gebruikt die is afgestemd op de mate waarin men gevorderd is met duurzame ontwikkeling en gekoppeld aan de eigen geformuleerde doelstellingen. Overwogen kan worden om de toets digitaal invulbaar te maken en zo aan de afdelingen beschikbaar te stellen. Op de vraag of de andere gemeenten de toets zullen gaan gebruiken antwoordden bijna allen dat ze dat (nog) niet kunnen overzien. Pijnacker is van plan de toets te gaan toepassen; vooral om het denken over de duurzaamheidsaspecten van beleidsbeslissingen te stimuleren. In België werd de Duurzaamheidstoets gepubliceerd in het "Lokale Agenda 21 draaiboek", editie 2001, een uitgave van het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO).

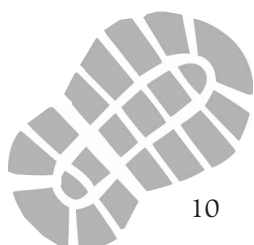
5.3 Externe integratie

De geplande 'beleidsnotitie' over externe integratie van duurzame ontwikkeling met behulp van de Mondiale Voetafdruk is in 2001 uitgetoetst tot een speciale publicatie en is in november verschenen. In de gemeente Pijnacker

bleek er geen mogelijkheid vanuit de praktijk te werken aan een beleidsnotitie. Daarom werd besloten Thijs de la Court te vragen een algemeen te gebruiken publicatie te schrijven. De publicatie kreeg te titel 'Naar een grenzeloos duurzame gemeente; externe integratie van duurzame ontwikkeling op lokaal niveau aan de hand van de Mondiale Voetafdruk'. Bijlage 4 is het persbericht dat werd uitgebracht naar aanleiding van de aanbieding van het eerste exemplaar aan de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) op 8 november 2001.

Pijnacker is vast van plan deze publicatie te gaan gebruiken. De andere gemeenten hebben nog geen besluit genomen.

6

Ontwikkelingen met de voetafdruk

Reeds bij fase II van dit proefproject konden we rapporteren dat ook buiten dit project de belangstelling voor en het gebruik van de Mondiale Ecologische Voetafdruk flink toenam. In 2001 is die trend voortgezet en kunnen we een aantal ontwikkelingen melden die van belang kunnen zijn voor het verdere gebruik van het model. Hier worden de ontwikkelingen kort vermeld. Op de voetenbank-site worden deze ontwikkelingen sinds de zomer van 2001 in de nieuwsrubriek vermeld en dat zal ook volgend jaar doorgaan.

6.1 Amsterdam en Boxtel

In het verslag van fase II in 2000 hebben we reeds melding gemaakt van de berekening van de Voetafdrukken van de gemeenten Amsterdam en Boxtel. Die zijn beide ook gemaakt door het Van Hall Instituut en daarbij is dezelfde methode toegepast als voor de acht gemeenten van het proefproject (zie bijlage 10). In Amsterdam is na de berekening nog geen vervolg ontwikkeld, maar in december 2001 werd in een wijkcentrum een speciale avond over de Mondiale Voetafdruk georganiseerd. In Boxtel is door de werkgroep Lokale Agenda 21 een tweejarig traject uitgezet om aan de berekening een campagne te koppelen, gebruik makend van de ontwikkelde communicatiematerialen.

6.2 Bijvoorbeeld Amersfoort

In enkele andere gemeenten zijn ook activiteiten met de voetafdruk ontwikkeld. Zo is bijvoorbeeld in Amersfoort twee maal bij een manifestatie een stand ingericht waar mensen hun voetafdruk konden berekenen. Als 'aankleding' werd gebruik gemaakt van de speciale tentoonstelling, die te huur is bij De Kleine Aarde. In Wageningen werd een speciale Footprintavond gehouden door het Platform Duurzaam Wageningen. In Amsterdam werd een vergelijkbaar programma gebruikt. Het gezamenlijk invullen van de Quick Scan, na een inleiding over het model, en een discussie over de vele opties om je voetafdruk te verkleinen, vormen de belang-

rijkste onderdelen van het programma. Uiteraard komt daarbij ook de rol van de gemeente aan de orde. Enkele andere gemeenten waar ook mensen met de voetafdruk actief zijn: Assen, Breda, Drachten, Geldrop, Gouda, Haaksbergen, Hellevoetsluis, Leeuwarden, Leiden, Nijmegen, Opsterland, Ridderkerk, Rotterdam, Tilburg, Vianen, Wassenaar, Zutphen en Zwolle.

6.3 Walk of Fame

Op De Kleine Aarde is sinds september 2001 een speciale tentoonstelling ingericht over de Mondiale Voetafdruk. Het is een onderdeel van de campagne Walk of Fame. De resultaten daarvan zijn ook in de tentoonstelling te zien: 25 echte voetafdrukken van min of meer bekende Nederlanders zijn in glas uitgebeeld, in combinatie met een foto en een korte beschrijving van de persoon en natuurlijk ook de berekening van hun voetafdruk. De 25 gemeten voetafdrukken variëren qua grootte van 1,5 tot 7,0 hectare.

6.4 Foot Fight

De Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling (NJMO) is een campagne begonnen met de naam Foot Fight. De bedoeling is een positieve competitie te organiseren tussen jongeren en politici bij het verkleinen van de eigen voetafdruk. Voor deze campagne is in overleg een speciale quick scan voor jongeren gemaakt, maar op basis van dezelfde vragen als voor volwassenen.

Ook heeft men een eigen campagne-site, waar de berekening van de voetafdruk digitaal gemaakt kan worden: www.voetafdruk.nl

6.5 Belgische activiteiten

Diverse organisaties in België zijn actief met de voetafdruk, vooral in Vlaanderen. Er is lesmateriaal ontwikkeld door het Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie (PIME). De provincie Antwerpen heeft een voetafdruktentoonstelling gemaakt, die gemeenten gratis kunnen lenen. Het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO, vergelijkbaar met de NCDO in Nederland) heeft een fraaie brochure uitgegeven over de voetafdruk en Global Action Plan Vlaanderen voert een campagne met de voetafdruk in combinatie met het ecoteam-programma. Voor meer informatie en adressen, zie www.voetenbank.nl.

6.6 Europese gemeenten

De European Sustainable Cities and Towns Campaign (op basis van het Handvest van Aalborg) is begin 2000 op haar congres in Hannover een programma voor duurzaamheidsmonitoring begonnen. Ongeveer 1.300 gemeenten doen aan de Europese campagne mee en ongeveer 100 daarvan hebben ingeschreven op het European Common Indicators project. Als een overkoepelende indicator wordt nu gewerkt aan een Europese methode om de voetafdruk van gemeenten te meten, zodat bijvoorbeeld Helsinki qua voetafdruk vergelijkbaar wordt met Barcelona. Voor het proefproject hebben zich al een zevental Europese gemeenten aangemeld, zoals Oslo en Den Haag.

6.7 Living Planet Report

Eind 2000 kwam voor het eerste een 'Living Planet Report' van het Wereld Natuurfonds uit, waarin naast de index van de biodiversiteit op aarde voor het eerst ook de Voetafdrukken van 152 landen zijn gepubliceerd. Het rapport werd uitgebracht in samenwerking met onder andere het United Nations Environment Program (UNEP). Het is de be-

doeling dat een actualisering van dat rapport uitkomt in 2002, nog voor de grote 'Earth Summit' over duurzame ontwikkeling in Johannesburg.

6.8 Bevolking en voetafdrukken

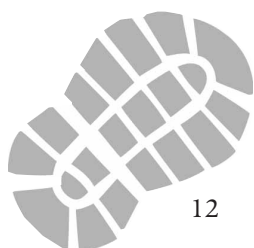
Eind 2001 verscheen het rapport 'Footprints and Milestones: Population and Environmental Change'. Daarin wordt voor het eerst de samenhang tussen bevolking en milieu verduidelijkt met de presentatie van de gezamenlijke voetafdrukken van de wereldbevolking. (Cruciaal is de formule voor de totale milieudruk/voetafdruk op aarde: bevolking x technologie x leefstijl.) Het is een uitgave van UNFPA, het United Nations Population Fund. De World Population Foundation in Hilversum, die de presentatie van de publicatie in Nederland verzorgde, heeft ook een Nederlandse samenvatting gemaakt.

6.9 Footprint-tax

Er wordt de laatste tijd gesproken over een nieuwe belasting op ruimtegebruik, omdat het vraagstuk van de beperkte nationale en mondiale gebruiksräume op de politieke agenda is gekomen. We hebben intussen al de belasting op het gebruik van fossiele energie, de zogenaamde ecotax. Als die twee belastingen gecombineerd zouden worden, dus op ruimte en op energie, dan kom je uit op een belasting op de voetafdruk, ofwel een footprint-tax. Bij een aantal discussies is de laatste maanden die gedachte naar voren gekomen. Nader onderzoek zou moeten aantonen welke voor- en nadelen deze gecombineerde belasting kan opleveren.

6.10 Onderzoek duurzaamheidsindicatoren

In opdracht van het Europees Parlement is een onderzoek gedaan naar de bruikbaarheid van de voetafdruk in vergelijking met diverse andere indicatoren voor duurzaamheid. De voetafdruk wordt daarin vrij positief beoordeeld met enkel aanbevelingen voor gebruik en verdere ontwikkeling. De studie werd verricht door Ecotec, Research & Consulting Ltd. in Birmingham (UK),

www.ecotec.com . De titel van het rapport is "Ecological Footprinting. Final Study. A Technical Report to the STOA Panel", code PE 297.571/Fin.St., Luxemburg, maart 2001.

In Noorwegen werd een enigszins vergelijkbaar onderzoek gedaan naar diverse indicatoren voor duurzaamheid. Ook daarin komt men tot de conclusie dat, als je alles afweegt, de voetafdruk een goed bruikbare indicator is. Het verslag van het Noorse onderzoek is alleen in het Noors verschenen, maar er is een Engelstalig overzicht van de resultaten. Zie bijlage 11.

7

Conclusies en vervolg

Dit is het laatste verslag van het proefproject. Het project is inhoudelijk grotendeels verlopen volgens de planning. Anders ligt het met de tijdsplanning. Er was vaak meer tijd nodig dan gepland en vooral voor de uitvoering van de campagnes in de zes gemeenten was meer tijd nodig dan aanvankelijk gedacht werd. Daarom werd de fase III eraan gekoppeld. Zo konden de deelprojecten (enquêtes, duurzaamheidstoets en externe integratie) goed afgerond worden en werd het ook mogelijk deze gezamenlijke evaluatie uit te voeren.

7.1 Conclusies fase III

In de verslagen van fase I en II zijn al de conclusies over de eerste twee jaar gepubliceerd. Daarom trekken we hier vooral conclusies uit de communicatiefase en de deelprojecten.

1 Enthousiasme. De deelnemende gemeenten hebben grotendeels met enthousiasme aan dit project deelgenomen en ook hun bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de materialen, de gehouden enquêtes en de campagnes. Dit gebeurde doorgaans ondanks het vaak genoemde gebrek aan tijd, vooral door vacatures op de afdeling, maar ook door fusies in het geval van Leidschendam en Pijnacker. In de meeste gemeenten moest het werk aan dit project naast het gewone werk gedaan worden. Daarom was het niet altijd mogelijk een uitgebreide campagne op te zetten.

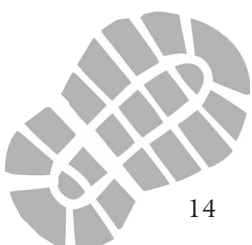
2 Grote variatie. De campagnes in de zes gemeenten vertonen een grote variatie, zoals uit dit verslag blijkt. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat Nieuwegein met succes diverse instellingen benaderde voor het plaatsen van de tentoonstelling (zie 4.4) en in Pijnacker werd de speciale folder huis-aan-huis verspreid. In Bergen op Zoom zorgde een themagroep vanuit de Lokale Agenda 21 voor een succesvolle aanpak via doelgroepen. Zo werd de Quick Scan uitgezet op alle middelbare scholen en het lespakket werd gebruikt op drie scholen. Verder zijn de Scoutinggroep, de Rabobank en

milieu-organisaties met de voetafdruk aan de slag gegaan. Dat resulteerde in ongeveer 350 ingevulde Quick Scans.

3 Twee grotere campagnes. In 's-Hertogenbosch en Wymbritseradiel heeft de campagne een grotere vorm aangenomen. In 's-Hertogenbosch is dat goed te verklaren, omdat daar de uitvoering werd uitbesteed aan het bureau Artishock. Met enthousiasme zorgde men voor een intensieve communicatie, waarbij als extra middel vier thema-nieuwsbrieven gemaakt zijn. In Wymbritseradiel is de grotere inzet te verklaren door de grote prioriteit die de gemeente en de betreffende coördinator aan het project kon geven.

4 Populaire materialen. De materialen die binnen het project zijn ontwikkeld, zijn voor het overgrote deel goed gebruikt en de ervaringen ermee zijn positief. Het meest populair in gebruik bleken de Quick Scan, de folder en de tentoonstelling. Alleen de diskette met de uitvoerige berekeningsmethode van de voetafdruk werd nauwelijks meer gebruikt, omdat dezelfde vragenlijst ook via internet is te downloaden.

5 Campagne-site. De speciale campagne-site (www.voetenbank.nl) bleek nieuwe perspectieven te bieden. Gemeentelijke berekeningen konden via de site op postcode geregistreerd worden. Met de resultaten kan vervolgens weer gecommuniceerd worden.

Door 's-Hertogenbosch is daarvan (op bescheiden schaal) actief gebruik gemaakt. Nieuw is ook dat men later kan 'duiken' in de gegeven antwoorden. Dat levert een schat aan gegevens op. De verdere bruikbaarheid van dit instrument verdient nadere verkenning.

6 Positief oordeel. Na de campagnes oordelen de gemeenten positief over het gebruik van de Mondiale Voetafdruk en kunnen zij andere gemeentes aanraden ook met de Mondiale Voetafdruk aan de slag te gaan. Ze geven daarvoor een aantal argumenten, die we hier kort herhalen. De Mondiale Voetafdruk:

- ✿ is vooral communicatief sterk;
- ✿ brengt bewustwordingsprocessen op gang, schudt mensen wakker;
- ✿ geeft vorm aan de mondiale dimensie van het lokale beleid;
- ✿ werkt goed als overkoepelend instrument, want er kunnen veel thema's en andere campagnes mee verbonden worden;
- ✿ de artikelenreeks over de voetafdruk kan 'eindeloos' voortgezet worden;
- ✿ het model is ook intern te gebruiken (zie de publicatie over externe integratie: 'Naar een grenzeloos duurzame gemeente').

Met name het argument dat de Mondiale Voetafdruk als overkoepelend instrument gebruikt kan worden, is in de praktijk gebleken. Er werden al diverse thema's (voeding, vakantie en ontspanning, vervoer, energie) en campagnes, zoals het ecoteam-programma, met succes aan gekoppeld. Maar ook internationale samenwerking en de steun aan ontwikkelingsprojecten kan goed met de Mondiale Voetafdruk verbonden worden.

7 Advies nieuwe gemeenten. Nieuwe gemeenten krijgen, vanuit de opgedane ervaringen in de zes campagne-gemeenten, de volgende punten als advies mee:

- ✿ maak een campagneplan;
- ✿ formeer een campagneteam;
- ✿ realiseer je dat er vrij veel tijd gaat zitten in praktische zaken, zoals de

tentoonstelling (gaan) inrichten en weer ophalen;

- ✿ als er intern niet voldoende tijd beschikbaar is, overweeg dan uitbesteding, zoals door de gemeente 's-Hertogenbosch (met succes) is gedaan;
- ✿ zorg voor terugkoppeling (intern en extern) van de resultaten;
- ✿ zorg voor de registratie van de gemeenten voetafdrukken;
- ✿ maak op de eigen gemeente-site een snelkoppeling naar de voetenbank-site of direct naar de quick scan.

8 Deelprojecten. Ook de deelprojecten werden naar wens afgerond: de enquêtes, de duurzaamheidstoets en de publicatie over externe integratie van duurzame ontwikkeling met de Mondiale Voetafdruk. De enquêtes werden gehouden in Bergen op Zoom en Nieuwegein; zie 5.1. Bergen op Zoom overweegt dezelfde vragenlijst over een aantal jaren opnieuw te gebruiken, om zo de ontwikkeling van de voetafdruk te meten. Van de ervaringen met de enquêtes zal ook op Europees niveau geprofiteerd worden bij de ontwikkeling van een eenvoudige methode om de gemeentelijke voetafdruk te berekenen. Later kunnen ook Nederlandse gemeenten de nieuwe methode gaan gebruiken.

9 Duurzaamheidstoets. In Wymbriseradiel werd de duurzaamheidstoets, die in het verslag van fase II werd opgenomen, uitprobeerde. De ervaring leert dat de lijst van vragen te lang was voor de vele kleine adviezen die in de praktijk opgesteld worden. Onderkend wordt dat een dergelijke toets geschikt is om mensen bewust te maken van de integrale aanpak die nodig is voor duurzame ontwikkeling. Het beste zou zijn dat elke gemeente een eigen lijst gebruikt die is afgestemd op de mate waarin men gevorderd is met duurzame ontwikkeling en gekoppeld aan de eigen geformuleerde doelstellingen.

10 Externe integratie. Om de mogelijkheden te verkennen om de voetafdruk ook als beleidsinstrument binnen het gemeentehuis te gebruiken, werd de

publicatie 'Naar een grenzeloos duurzame gemeente; externe integratie van duurzame ontwikkeling op lokaal niveau, aan de hand van de Mondiale Voetafdruk' geschreven en in november werd officieel het eerste exemplaar aan de Vereniging van Nederlandse Gemeenten aangeboden.

11 Ook andere gemeenten. Net als de campagnematerialen kunnen ook de duurzaamheidstoets en de publicatie over externe integratie in andere gemeenten gebruikt worden. Ze zullen in ieder geval in de gemeente Pijnacker ingezet worden om duurzaamheid in de gemeentelijke organisatie verder te versterken. Zoetermeer is hetzelfde van plan. Wat de andere gemeenten ermee zullen gaan doen is nog niet bekend.

12 Ontwikkeling model. Het werken met de Mondiale Voetafdruk wordt met de dag interessanter omdat er ook door steeds meer andere organisaties (nationaal en internationaal) mee gewerkt wordt; zelfs twee instanties van de Verenigde Naties (zie hoofdstuk 6). Zo ontwikkelt het model zich langzaam maar zeker tot een gezamenlijke referentie voor het werken aan duurzaamheid, van lokaal tot mondiaal, van leerlingen op de basisschool tot in conferenties van de VN.

7.2 Vervolg

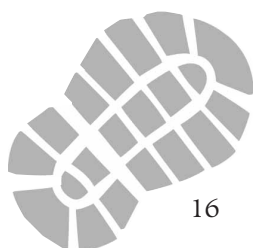
Met de afronding van dit proefproject zal het gebruik van de Mondiale Voetafdruk niet stoppen, integendeel. In drie betrokken gemeenten – Bergen op Zoom, Pijnacker en Wymbritseradiel – gaan de campagnes en het gebruik van de voetafdruk door, mede omdat er andere campagnes en thema's aan gekoppeld kunnen worden. Op bescheiden schaal zal dat ook in Nieuwegein gebeuren. Met de ervaringen en alle ontwikkelde materialen kunnen nu ook andere gemeenten met de voetafdruk aan de slag.

Bergen op Zoom heeft aangegeven het op prijs te stellen als er ook in de komende tijd nog landelijk overleg zou

plaats vinden, bijvoorbeeld twee maal per jaar. Ook Pijnacker heeft aangegeven interesse te hebben in verdere uitwisseling van ervaring en informatie op landelijk niveau. Bekeken wordt of die wens voor overleg kan worden gecombineerd met overleg dat met nieuwe gemeenten waar de voetafdruk gebruikt gaat worden, zal gaan plaats vinden.

In Zoetermeer wordt de draad weer opgepakt zodra de vacature van de functie Milieu-communicatie is vervuld. De Haag tenslotte heeft zich, samen met een zestal andere Europese gemeenten, aangemeld als pilot-gemeente voor het uittesten van de nieuwe Europese methode om de gemiddelde voetafdruk te berekenen. Dit als onderdeel van het monitorprogramma van de European Sustainable Cities and Towns Campaign, op basis van het Handvest van Aalborg. Zo'n 1300 gemeenten nemen deel aan deze campagne, waarin de Lokale Agenda 21 centraal staat.

De Kleine Aarde gaat werken aan een aanbod voor nieuwe gemeenten die met de voetafdruk willen gaan werken. Ook het Van Hall Instituut is enthousiast over de ontwikkelingen en ziet uit naar vervolgactiviteiten met de voetafdruk, samen met gemeenten of met andere partners. Besloten is in ieder geval de voetenbank-site te handhaven, zodat nieuwe gemeenten er ook gebruik van kunnen gaan maken. Via die site zal ook het nieuws over nieuwe ontwikkelingen worden gepubliceerd, een soort maandelijks verschijnende 'Footprint-nieuwsbrief'. Ook de ontwikkelingen op Europees niveau zullen door De Kleine Aarde op de voet gevolgd worden.

8

Literatuur en communicatiematerialen

Bij De Kleine Aarde verkrijgbaar:

Hoeveel aarde nemen we (on)eigenlijk in beslag? Nut en noodzaak van 'Ecological Footprints', uitgave De Kleine Aarde, 1998, 20 pag.. Bij deze publicatie wordt gratis het verslag en het 'Footprint statement' meegestuurd van het Doordenkdebat over het model op 17 februari 1998. Kost € 3,40; inclusief de verzendkosten € 4,80.

De Ecologische Voetafdruk van acht Nederlandse gemeenten. Verslag van fase I van het proefproject 1999-2000, uitgave De Kleine Aarde, 2000. Kost € 4,60; inclusief de verzendkosten € 6,60.

De Mondiale Voetafdruk en acht Nederlandse gemeenten. Landelijk proefproject 1999-2001. Verslag van fase II in 2000, uitgave De Kleine Aarde, 2001. Kost € 4,60; inclusief verzendkosten € 6,60.

Naar een grenzeloos duurzame gemeente; externe integratie van duurzame ontwikkeling op lokaal niveau, aan de hand van de Mondiale Voetafdruk. Door Thijs de la Court. Uitgave De Kleine Aarde, 2001. Kost € 6,90; inclusief verzendkosten € 8,90

Lespakket 'De Mondiale Voetafdruk', voor de brugklassen van HAVO en VWO. Drie delen, uitgave De Kleine Aarde, 2000. Kost € 15,90; inclusief verzendkosten € 17,35.

Quick Scan. Vragenlijst van twee pagina's waarmee je in ongeveer 10 minu-

ten een aardige indicatie krijgt van je eigen Voetafdruk. Is vrij van copyright, kopieer gerust!

Prijs € 0,10 per stuk. Bij verzending: 2 ex. = € 0,80; 3 ex. = € 1,05, 5 ex. = € 1,35; 10 ex. = € 2,10; 25 ex. = € 4,00; 50 ex. = € 7,05; 100 ex. = € 12,05; 250 ex. = € 26,35; 500 ex. = € 49,95; 1000 ex. = € 97,60. Meer op aanvraag. Deze prijzen zijn inclusief de verzendkosten.

Folder '**Hoe staat u op de wereld?**'
Dezelfde prijzen als de Quick Scan, zie hierboven.

Poster '**Hoe staat u op de wereld?**' € 1,- per stuk plus de verzendkosten. Bijvoorbeeld: 2 ex. € 2,45; 5 ex. € 5,50.

Artikelen-serie over de Mondiale Voetafdruk. 12 thema-artikelen, o.a. over voeding, elektriciteit en vervoer, speciaal gemaakt voor gebruik in de lokale pers, steeds voorzien van enkele praktische tips. € 43,50.

Tentoonstelling '**Footprints op Aarde**', bestaande uit 9 posters van 58 cm breed en 94 cm hoog en de titel-poster van 29 x 94 cm (1998). Te huur voor € 47,50 per dag en € 115,- per week, exclusief de verzendkosten (kan per PTT).

Tentoonstelling '**Hoe staat u op de wereld?**', bestaande uit 7 posters van 58 x 94 cm (2000). Te huur voor € 47,50 per dag en € 115,- per week, exclusief de verzendkosten.

Elders verkrijgbaar:

Speciale site over de Mondiale Voetafdruk: **www.voetenbank.nl**. Geeft informatie over de Voetafdruk en hier kan iedereen de eigen Voetafdruk berekenen; snel via de quick scan en gedetailleerder met het speciale gratis computerprogramma. De berekende Voetafdruk kan vervolgens ook op de bank gezet worden. Landelijk worden de gegevens verzameld, in combinatie met de postcode. Dit is de gezamenlijke site van de campagne 'Mondiale Voetafdruk' in de gemeenten Bergen op Zoom, 's-Hertogenbosch, Den Haag, Leidschendam, Nieuwegein, Pijnacker en Wymbritseradiel. De campagne is ontwikkeld door de Stichting Boog in Den Haag, het Van Hall Instituut in Leeuwarden en De Kleine Aarde in Boxtel, financieel gesteund door het Ministerie van VROM, NCDO Duurzame Wereld, de provincies Noord-Brabant en Zuid-Holland en de betrokken gemeenten.

Computerprogramma voor de Voetafdruk-berekening. Deze methode, ontwikkeld door het Van Hall Instituut in Leeuwarden, vergt ongeveer een half uur, en geeft een gedetailleerder berekening dan de quick scan. Het programma kan iedereen gratis downloaden van www.voetenbank.nl.

Voetafdrukken op Aarde, video van 22 minuten over vele inspirerende voorbeelden van lokaal duurzaam beleid, gekoppeld aan hun effect op de verkleining van de Mondiale Voetafdruk. Redactie: DKA. Verkrijgbaar bij Corazon in Tilburg, tel. 013-5362462, prijs € 16,-, exclusief de verzendkosten.

Footprints on Earth, de Engelse editie van bovenstaande video. Ook verkrijgbaar bij Corazon in Tilburg, tel. 013-5362462, prijs € 16,-, exclusief de verzendkosten.

Quick scan voor jongeren. Deze is uitgegeven door de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling (NJMO) voor de actie Foot Fight. Hij bevat

dezelfde vragen als de quick scan voor volwassenen, maar de volgorde is anders en het taalgebruik is directer. Tel. NJMO: 030-2328824.

Our Ecological Footprint; Reducing Human Impact on the Earth, by William Rees and Mathis Wackernagel, New Society Publishers, Gabriola Islands, BC, 1996, ISBN 1-55092-251-3. Te bestellen bij de boekhandel en te lenen via alle openbare bibliotheken.

Ecological Footprints of Nations, by Mathis Wackernagel and others, ICLEI, Toronto, 1997. Evt. kan een kopie bij De Kleine Aarde besteld worden voor € 6,60, inclusief de verzendkosten.

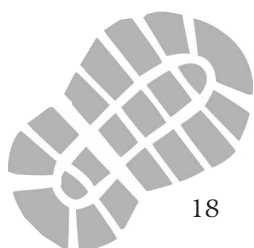
Op goede voet met de aarde, op eerlijke voet met het Zuiden. Hoe beperken we onze Ecologische Voetafdruk? Brussel, 2000. Brochure van het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO), tel 00 32 2 5361940.

Op kleinere voet. De stap van Ecological Footprint naar beleid. Amsterdam, 1999. Folder van de Vereniging Milieudefensie, tel. 020-5507300.

The Ecological Footprint of Benin, Bhutan, Costa Rica and the Netherlands. D.P. van Vuuren e.a., Bilthoven, 2000. Rapport van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, tel. 030-2742046.

Sharing Nature's Interest. Ecological Footprint as an indicator of sustainability, by Nicky Chambers, Craig Simmons and Mathis Wackernagel. Earth Scan, London, 2000.

Living Planet Report 2000. Met de index van de mondiale biodiversiteit, voor het eerst gecombineerd met de Voetafdrukken van 152 landen, ook uitgewerkt naar de zes onderdelen van de Voetafdruk, zoals CO², akkerbouwgrond en bossen. Uitgave van het Wereld Natuur Fonds, samen met o.a. UNEP, 2000.

De contactpersonen van de acht gemeenten en de uitvoerders van het proefproject

Gemeente Bergen op Zoom:
Ad Clarijs, tel. 0165-582029

Gemeente 's-Hertogenbosch:
Frits Staats, tel. 073-6155747

Gemeente Den Haag:
Theo Breumelhof, tel. 070-3536572

Gemeente Leidschendam:
Anneke Smulders, tel. 070-3378515

Gemeente Nieuwegein,
Heleen Tollenaar, tel. 030-6071801

Gemeente Pijnacker:
Suzanne Jens, tel. 015-3615755

Gemeente Wymbritseradiel:
Coen Berends, tel. 0515-534476

Gemeente Zoetermeer:
Joop Groot, tel. 079-3468270

Stichting Boog:
Peter Creemers, tel. 070-3121288

Van Hall Instituut:
Hugo Schönbeck, tel. 058-2846177

De Kleine Aarde,
Jan Juffermans, tel. 0411-684921

